

פנינים משולחן רבינו הגאון

רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

דברים תשפ"א • גליון תל"ז

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה ע"ה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

בין איש ובין אחיו

וְאֶצְוָה אֶת שְׂפָטֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בֵּין אֲחִיכֶם וּשְׂפָטֶם
 צְדָק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ (א' ט"ז)
 איתא בגמרא סנהדרין (ז' ב') בין איש ובין אחיו, אמר רב יהודה
 אפילו בין בית לעלייה, ובין גרו, אפילו בין תנור לכירים.
 ופירש רש"י, דאייירי שנפלה להם בית בירושה, דאל תאמר טול
 אתה בית ואחיד עליה, ומה בכך הרי לכל אחד יש לו דירה, אלא העלה
 אותן בדמים והשווה חלוקתן על ידי מעות. וכמו כן אל תאמר יטול זה
 תנור וזה כירה, שהרי תנור עודף על הכירה וצריך להוסיף דמים.
 והנה נביא עובדא בדיני ממונות ומה שיש לדון בה בכמה אנפי:

אסורות אם כן חייב להחזיר הדמים.

ג. דרכן להתערב וליאסר

אמנם העירו דאף בנתערבו אחר כך הוה ליה מקח טעות כיון דדרכן
 להתערב ואם כן דרכן שכולם יאסרו, ודמי למוכר בהמה לחבירו בקנין
 סודר וידעו אימת היה הקנין והיה חץ באויר שיהרגנה דקה לאחר
 המקח, או בכגון בהמה שנפלה מהגג בלי ידיעתם ומכרה כאשר הוא
 בריאה ושלימה באויר, דבפשוטו הוה ליה מקח טעות, ואם כן הוה
 הדין בנידון דידן. אך לא אדע.

ענף ב' - האם הטריפה מהמכורות

הנה אם התערבו אחר כך, יש לדון האם הלוקח יכול לטעון שאינו
 משלם אלא על שנים מעופות המכורות, דנימא דהטריפה מהמכורות,
 או דילמא חייב לשלם על כל הג' עופות, דהרי דילמא הטריפה מאלו
 שהמוכר נתן במתנה.

א. ג' מהם מכורות

הנה הלוקח התחייב לשלם רק על שלש עופות, [דג' מהם היה במתנה],
 ואם כן יאמר הלוקח דילמא הטריפה מהג' המכורות.

וכי תימא דלא נתברר אף פעם איזה מהם במקח ואיזה מהם
 במתנה, ואם כן הלוקח אינו יכול לפטור עצמו בהטענה שאחד מהג'
 הלוקחות היה טריפה, דנימא דלא שייך להחליט דהמכורה טריפה.

אך אינו כן, דמכל מקום דמי להאומר אחת מבנותיך מקודשת לי,
 דהוי כל אחת מקודשת מספק, והבא עליה חייב אשם תלוי דמספקינן
 דילמא זו המקודשת, ואם כן הכי נמי בנידון דידן הרי מכל מקום ג'
 מהם נמכרו, וממילא יאמר הלוקח דילמא הטריפה מהמכורות ואם
 כן ישלם רק עבור שנים.

ב. לא אמר "אלו" חייב באחד מצד ספק צדקה לחומרא

הנה כל האמור היינו באמר המוכר שנתן שש עופות "אלו" מחציתן
 במכר ומחציתן במתנה.

אמנם אם אמר שימכור לו שלש ויתן לצדקה שלש, אבל לא אמר
 עופות "אלו" הם מחציתן כך ומחציתן כך, מעתה אם הטריפה
 מהצדקה היה חייב ליתן אחרת במקומה, אבל אם הטריפה
 מהמכורות, אינו חייב ליתן אחרת אך הקונה פטור מלשלם וכן המוכר
 חייב להחזיר הדמים.

מעתה יש לעיין דכיון דלא אמר "אלו", הרי מכיון דיש ספק דילמא
 הטריפה מהצדקה, אם כן להפוסקים (בר"ן בנדרים ז' א' ד"ה "ולענין" מביא
 בזה פלוגתת ר"ן ורשב"א) דספק צדקה לחומרא, צריך ליתן עוד עוף אחת
 לצדקה, ואם כן המוכר יתבע כל הכסף מהלוקח, שיאמר אם הטריפה
 מהמקח הא פטור מלתת עוף נוסף לצדקה, ואם כן יתן אותה עבור
 המקח, ואם הטריפה מהג' שנתן במתנה לצדקה אם כן מגיע לו כל
 הכסף עבור הג' של המקח.

או דילמא יאמר הקונה שהמוכר חייב מספק דילמא הטריפה
 מהצדקה, אבל אם הטריפה אינו מהצדקה אלא מהמקח, אינו רוצה

עובדא בקנה עופות ונמצא טריפה

עובדא הוה באחד שקנה ג' עופות עבור צדקה, והמוכר נתן לו גם ג'
 עופות במתנה לאותה צדקה. והנה המנהג שמורידים הקורקבנים
 ושמים בצד, ובעת המליחה מצאו נקב באחת מהשש קורקבנים.
 והשתא יש לעיין אם הקונה חייב לשלם על העופות. ויש לדון בזה
 בכמה אנפי. א. אם הוה מקח טעות. ב. האם הטריפה מהג' של
 המכירה. ג. נתערב הטריפה ובטל ברוב. ד. ביטול ברוב בלא ידע.

ענף א' - אם הוה מקח טעות

הנה לכאורה הלוקח צריך לשלם להמוכר על שנים מהג' עופות
 שקנה ממנו, דהרי על השלישי הלוקח יכול לטעון שהיה טריפה והוה
 מקח טעות. [ואם המוכר אומר שנתן במחצית המחיר, ישלם הקונה רק מחצית
 המחיר של ב' עופות].

א. אם מכר מעורבים

אך כל זה אם הקורקבנים התערבו רק לאחר המכירה, אבל אם
 התערבו לפני המכירה, כגון שהמוכר נתן העופות כאשר הקורקבנים
 מעורבים, נמצא דאע"ג דידיעין דחמש מהם כשרים, מכל מקום מכר
 לו תערובת וכולם אסורים מספק והוה ליה מום ודאי. ואם כן הלוקח
 אינו חייב לשלם כלל.

דהרי לכאורה ספק טריפה הוה ודאי מקח טעות. וכן מבואר בגליון
 הגרע"א (ס"ו רל"ד סעי' ג') דספק טריפה הוה ודאי מקח טעות, ואף אם
 הלוקח כבר אכל העופות, המוכר יחזיר הדמים להלוקח, דנפשו של
 אדם חותה [קצת] גם מספק איסור דאורייתא.

ב. לשיטת הרמב"ם

הנה יש לעיין לשיטת הרמב"ם (פ"ט הל' טומאת מת הי"ב, פ"י הל' כלאים הל'
 כ"ז) שהספיקות לחומרא רק מדרבנן, אם כן אמאי המוכר יחזיר
 הדמים הרי יאמר המוכר קים לי כהרמב"ם. [א"ה. והרי מבואר בשולחן ערוך
 (ח"ו"מ ס"י רל"ד סעי' ג') שהמוכר לחבירו דבר שאיסור אכילתו רק מדברי סופרים, אם אכלם
 אין המוכר מחזיר לו כלום].

ואולי גם להרמב"ם כיון דבמצאות נפשו חותה אף בספק מאכלות

ענף ד' - ביטול ברוב בלא ידע

הנה כתבנו דאם הטריפה בטל ברוב, [דלא הוה חתיכה הראויה להתכבד], והיה תערובת קודם המקח, ודאי קנה כולם. ואם אינו בטל ברוב, [דהוה חתיכה הראויה להתכבד], הא כולהו אסירי ולא קנה אף אחד מהם.

ואם נתערבו רק לאחר המקח, כגון דבשעת המקח ידעו כל קורקבן למי שייך ורק אחר כך נתערבו, אזי קנה כולם חוץ מהטריפה. [ובסימן הקודם כתבנו לדון דמכל מקום הקנין חל אחר כך על הטריפה].

א. לא ידע שיש תערובת

הנה לכאורה יש לדון דאף באופן הראשון דהיתה תערובת מקודם ולא הוה חתיכה הראויה להתכבד, מכל מקום לא יקנה את הטריפה דהרי לא ידע כלל שיש כאן תערובת ואם כן לא חייל הביטול, כמו שכתב בש"ך (יו"ד סי' ק"ט ס"ק י"ב) דהידיעה גורמת הביטול.

ב. נפקא מינה מהש"ך

הנה נפקא מינה בדברי הש"ך, דהנה לאחר הביטול של יבש ביבש מין במינו, אם יבשלום ביחד יהא מותר לדעת הרא"ש (מובא בשו"ע יו"ד סי' ק"ט סעי' ב') כיון דהותרו, [וכמו דקיימא לן כן במקום הפסד, ודוקא בנודע כמבואר שם, ושלא במקום הפסד מחמירין כהרשב"א], אבל אם נתערבו ולא ידע מהתערובת ובישלום ביחד מיתסר מדרבנן מכיון דליכא ששים. חזינן דלא סגי בתערובת על מנת להתיר אלא בעינן ידיעה.

[וגם נפקא מינה בהיו ד' חתיכות ואחת אסורה ובישלום אחת עם אחת, דחשבינן השתא דיש כאן שתי חתיכות מותרות ושתיים אסורות כדביאר בש"ך (שם), וכדאסברה בחזון איש (יו"ד סי' ל"ו ס"ק ג').]

ג. נודע לאחר המקח

הנה כל זמן שלא נודע כתב בש"ך דאסור מן התורה, ואם כן לא יחול המקח, ואף אם נודע הביטול לאחר המקח, הרי בשעת המקח מיתסר. אבל לעני"ד יחול המקח, דדמי להיה מום במקח ובשעת ידיעת המום כבר חלף המום, דהאריך בשער המשפט (סי' רנ"ג ס"ק ב', סי' רל"ב ס"ק ג') דלא הוה מקח טעות, ואם כן הכי נמי דכוותה, נהי דבשעת המקח יש מום אך אחר כך חלף.

אך בשער משפט (שם) הביא דאין הדבר מוסכם ואיכא דסברי דבהיה מום בשעת המקח בטל המקח אף כשנודע בשעה שכבר בטל המום, ואם כן לפי זה לא יהא המקח חל. אך הדבר לא נראה כלל.

ד. קושיית בית יצחק

הנה בהך דינא דהש"ך ידיעה גורמת הביטול, בבית יצחק (או"ח סי' נ"ד) הקשה על מתניתין בסוף מעילה (כ"א ב') דבנפלה מטבע של הקדש לתערובת חייב אשם תלוי, והקשו בתוספות (שם) ליבטל ברובא, ותיקשי על תוספות מהו קושייתם הרי לא נודע מהביטול בשעת הנפילה. ותירץ בבית יצחק דכיון דאם היה יודע היה מתבטל לא חשיב שב מידיעתו.

אמנם זה צריך תלמוד דיש לומר דבכהאי גוונא חשיבא שפיר שב מידיעתו דהרי אם היה יודע שיש כאן איסור שלא בטל היה נוהר.

בין המצרים

והרי קיימא לן (משנה ברורה סי' רכ"ה ס"ק י"ג) דברכת שהחיינו היינו דוקא בפעם הראשון שאוכל הפרי החדש, אבל אם אכל פרי חדש ולא בירך עליו שהחיינו, אינו יכול לברך שהחיינו כשאוכל הפרי שנית. מעתה אם לא יברך עכשיו שהחיינו, כבר לא יברך יותר, ומכל מקום אמרינן שלא יברך שהחיינו בבין המצרים.

ב. עוד ראיה דלא יברך

תו מצאנו כעין זה, דבשערי תשובה (סי' תקנ"א ס"ק ל"ח) אייתי בשם מהר"ח ויטאל שפעם אחת היו חכמי הדור אוכלים בשולחנו והפצירו בו לאכול פרי חדש ואכל אותו בלא ברכת שהחיינו, חזינן דאם כבר אוכל לשום סיבה, יאכל בלא שהחיינו אע"פ שמפסיד שהחיינו.

וכן דן בברכי יוסף (שם אות י"ב) דלהאמור אם לקח הפרי בשגגה ובירך עליו בורא פרי העץ לא יברך שהחיינו.

ג. ראיה שיברך

אמנם תיקשי דלאידך גיסא מצאנו שיברך, דהרי כתב ברמ"א (שם,

לקחתה עבור המקח. ולכאורה כן צריך לומר. וצריך תלמוד.

ג. מצד חיוב נהנה

הנה יש לעיין בהיו שנים אחד טריפה ואחד כשירה ונתערבו וקנה שניהם ואכלם, אם יש לו חיוב נהנה לגבי הכשר, או דילמא כיון דאצלו כל אחד ספק איסור, נפשו חותה מכולם.

ולעני"ד חייב לשלם אחד. והכי נמי אם לאחר שאכל נתברר שאחד היא טריפה, מכל מקום על זה שאינה טריפה ישלם.

ענף ג' - נתערב הטריפה ובטל ברוב

הנה יש לדון מהו היכא דנתערבו הקורקבנים, ועל ידי התערובת נתבטל הטריפה ברוב. [באופן דלא הוה חתיכה הראויה להתכבד].

א. תליא מתי נתערבו

הנה אם התערובת היתה לפני המקח, נמצא דמכר ונתן דברים ראויים ויש להלוקח לשלם על הכל.

אבל אם התערובת חיילא רק לאחר המקח, כגון דבשעת המקח היו הקורקבנים ידועים כל אחת לאיזה עוף שייך ורק אחר כך נתערבו, נמצא דבעת המכירה היה אחת מהם טריפה ולא חייל בו המקח ופטור מלשלם עליו, ולאחר מכן חיילא התערובת ואז הלוקח לא קנה, והוה ליה כטריפה של ראובן הנופלת לתוך כשירות של שמעון דהויין כולם שותפים.

ב. יחול המקח אחר כך

אך יש לומר דיחול המקח לאחר מכן אף על פי דלא חל בשעתו. אמנם הנה כתב בש"ך (סי' קצ"ח ס"ק ז', וסי' ר"ב ס"ק ג') דהיכא דמקנה מטלטלין אגב קרקע, אף היכא דהוי חצר משתמרת, יכול לקנות רק בדין אגב ולא בדין חצר.

וביאר בחזון איש (בי"ק סי' ג' ס"ק י"ד) דאין כוונת הש"ך דבעינן נפילה לחצר שהוא לו, [וכדעת תוספות חיצונית, מובא בקצות החושן סי' קצ"ח ס"ק ב'], אלא דמהות קנין חצר היא שיכול לקנות רק לאחר שהחצר שלו אבל לא בעת ובעונה אחת עם התהוות החצר, הלכך בקנין אגב כשכוונתו להקנותם ביחד, אי אפשר לקנותו אחר כך מפאת קנין חצר, דקנין שלא חל בשעתו לא חייל לאחר מכן. וצריך לומר דאע"ג דודאי אינו מקפיד אם יקנה יותר מאוחר, אבל הרי קאמר דמקנה תרויהו ביחד, והלכך אי אפשר לקנות המטלטלים לאחר הקרקע.

מעתה הכי נמי בנידון דידן, אם המקח לא חל בשעתו מכיון דעדיין לא היו מעורבים, אם כן גם לאחר מכן כשנתערבו לא יחול המקח.

ג. יחול אחר כך

אמנם בחזון איש ביאר דהדבר תמוה למימר דלא יקנה, דלמה לא יקנה לאחר מכן, אלא כתב דכוונת הש"ך דעכ"פ לענין שיקנה עכשיו בעינן לקנין אגב, ובלאו הכי יקנה רק לאחר מכן, [ואיכא בזה כמה נפקותות]. ולפי זה לאחר שנתערבה יקנה את הטריפה ויתחייב בדמיה.

שהחיינו בבין המצרים

כתב בספר חסידים (סי' תת"מ) יש חסידים מחסידים הראשונים שלא היו אוכלים שום פרי חדש בין י"ז בתמוז לט' באב, כי אמרו איך נברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

וכך פסק בשולחן ערוך (סי' תקנ"א סעי' י"ז) דטוב ליהרר מלומר שהחיינו בבין המצרים על פרי או על מלבוש.

ויש לדון מהו באופן שאם לא יברך שהחיינו בבין המצרים כבר לא יוכל לברך לאחר מכן, האם יכול לברך בבין המצרים. ולכאורה מצאנו בזה סתירה:

א. לא יברך

הנה לחד גיסא מצאנו שלא יברך, דהנה אייתי במשנה ברורה (שם ס"ק צ"ט) בשם האחרונים, דמעוברת או חולה שצריכים לאכול פרי חדש בבין המצרים, שרינן לאכול, אך לא יברכו שהחיינו.

שאלה, לכאורה אינו מחוייב לעשותו, מפאת דמי יימר שיתקן, נויש להוכיח מהמסופק אם בירך דרשאי שלא לאכול]. אך יש לעיין במי שיש לפניו קונם דרבנן, ובגוונא דצריך לאוכלו משום דבר מצוה, ושרינן ליה לאכול על מנת שישאל אחר כך, [וזה שרי גם בקונם דאורייתא], ואם יודע שיוכל להשאל אחר כך רק מספק, שרינן לאוכלו ואחר כך ישאל, והדעת נותנת דבכהאי גוונא חייב לעשות הספק שאלה, דאם לא כן לא היה היתר. ונמצא דיש ראייה לחילוק שחילקנו. ועדיין צריך התבוננות.

תירוץ ב' - אכל מחמת חולי

עוד מיישב בשלמת חיים (שם) דבמעוברת או חולה לא שייך לברך שהחיינו, כיון דכל הא דאכיל היינו רק מפאת החולי ובלא החולי לא היה אוכל דהרי הוי בין המצרים. והוא חידושא רבנא, דהרי סוף סוף יש לו פרי חדש.

א. לולא המיחוש לא היו אוכלים

הנה יש לעיין בכוונתו, האם כוונתו דכל מעוברת או חולה שאוכלים פרי חדש אינם מברכים, ואף כשאינו בין המצרים, כיון דסיבת האכילה היא המיחוש.

או דילמא כוונתו דנהי דבעלמא מברכים כיון דיש כאן פרי חדש ואם היו רוצים היו אוכלים אותו אף בלא המיחוש, אך שאני בבין המצרים, דלולא המיחוש לא היו אוכלים.

ולכאורה מדכתבו האחרונים דבבין המצרים מעוברת וחולה יאכלו ולא יברכו, משמע דבעלמא מברכים, אם כן מוכח כביאור השני.

ב. האם מברך באכילה שניה

יש לעיין להאי תירוצא האם נימא דהכא באכילה שניה מברך שהחיינו כיון דהראשונה לית בה שמחה, ואם הוה אמרינן כן, בלאו הכי לא תיקשי מהך דבנימין זאב. אך בזה יש לדחות דסוף סוף כבר אכל הלכך יותר לית בה שמחה.

ג. חולה שאוכל ערלה

אך כל זה חידושא רבנא, והעירו למידן דמי שהיה חולה שיש בו סכנה ומוכרח לאכול פרי של ערלה האם מברך שהחיינו. ולכאורה להאי תירוצא לא יברך. [ועיין בגליון הגרע"א (או"ח סי' רכ"ו, והובא בדובב מישרים חלק ג' סי' ה') דדן ברואה פירות ערלה האם מברך שהחיינו].

תירוץ ג' - אבני נזר

הנה באבני נזר (או"ח סי' תכ"ח אות ד') תירץ עובדא דמהרח"ו, דמחמת כבוד החכמים שהפצירו בו לאכול, שרינן לאכול הפרי בלא שהחיינו, דכבוד החכמים דוחה המנהג של שהחיינו על פרי חדש, אבל לא שרינן לברך שהחיינו בבין המצרים, דכבוד החכמים אינו דוחה להאי מנהגא שלא לברך בבין המצרים, הלכך מהרח"ו אכל ולא בירך שהחיינו, ואם היה מברך שהחיינו היה ראוי שלא יאכל כלל.

א. בחולה באמת יברך שהחיינו

הנה האי תירוצא אתי שפיר רק בגוונא דמהרח"ו דאכל משום כבוד החכמים, שאם היה מברך שהחיינו אם כן מתחילה היה אסור לאכול, אמנם במעוברת וחולה שאוכל משום שמוכרח לאכול, בזה הדרא קושיא לדוכתיה דיברך שהחיינו.

ובאמת פסק באבני נזר להלכה, דגווני דחייב לאכול הפרי, כגון שבירך עליו בורא פרי העץ, בזה הדרין דיברך שהחיינו. [נדלא כפסק המשנה ברורה הנ"ל].

[וכתב משום דלאחר שעת הברכה איכא מצוה לברך שהחיינו ואיכא גם איסורא לברך בבין המצרים, ובוה אמרינן כעין עשה דוחה לא תעשה, וצריך עיון למה לן האי טעמא, הא בזה הדרא דינא דהבנימין זאב דאם לא יברך שהחיינו יפסיד].

ב. שאני באית ליה לאחר זמן

הנה ביאור דברי האבני נזר, דאע"ג דבכגון גוונא דמהרח"ו הרי אם יאכל לא יאמר שהחיינו ומפסיד הברכה, ובוה הא התיר בתשובות בנימין זאב, אך כל זה בדלית ליה הפרי לאחר זמן, אבל היכא דאית ליה לאחר זמן לא שרינן.

אמנם דעת השלמת חיים יש לבאר דכיון דאמרינן לתשובות בנימין

ומקורו מתשובות בנימין זאב סי' קס"ג, ומהרי"ל דאם האי פרי יש לו רק עכשיו, ואם לא יאכלנו עכשיו, לא יהא לו הפרי לאחר מכן, אמרינן דיאכלנו עכשיו ויברך שהחיינו, והטעם, דהא יש לחזר לומר שהחיינו על פרי חדש ואם כן נדחה הא דאין מברכין שהחיינו בין המצרים.

והשתא תיקשי כל הני מילי אהדדי, דאם אמרינן כדינא הנ"ל דהרמ"א בשם תשובות בנימין זאב, היאך מתבאר דינא דמהרח"ו והמשנה ברורה, הרי גם התם נימא שיברך שהחיינו. וכך הקשו בתשובות שלמת חיים ואבני נזר (לקמן). ויש לדון בזה בכמה דרכים:

תירוץ א' - לצאת באכילה שניה

הנה הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד (תשובות שלמת חיים או"ח סי' ש"ז) מיישב דלכאורה יש לומר בפשוטו מפאת דאיכא דעת מהרי"ל דיכול לברך אחר כך שהחיינו באכילה שניה, אם כן אי אפשר להתיר השתא לברך, דלמהרי"ל לא דמיא להא דבנימין זאב.

אבל פשוט דאינו מספיק, דהרי בפועל לא יברך מפאת ספק ברכות להקל, ואם כן אף לדעת מהרי"ל יפסיד שהחיינו [ואכתי דמי לבנימין זאב].

אבל כתב בשלמת חיים, דהא איכא תקנתא לאחר בין המצרים שיברך על פרי חדש שלא אכל כלל, ויכוון להוציא אידך פרי שאכל בבין המצרים, וכמו כן יכול לשמוע מאדם אחר שמברך שהחיינו ויאכל הפרי, דאז לדעת מהרי"ל איכא ברכה גם על אידך פרי.

נמצא דכיון דהוי פלוגתא, ויש אומרים [דעת מהרי"ל] דבאכילה שניה דפרי חדש יצא ידי חובת שהחיינו, נמצא דהאוכל פרי חדש בבין המצרים אינו ודאי שמפסיד שהחיינו ולא דמי להא דבנימין זאב.

א. מפסיד בתורת ספק

אך איכא לעיוני בזה בתרתי, חדא, דנהי דאינו מפסיד שהחיינו בתורת ודאי, דהא אפשר לברך כהנ"ל, אך מפסיד בתורת ספק, דהא להשיטות דאינו מברך באכילה שניה מפסיד שהחיינו.

מעתה תליא היאך יהא בדינא דבנימין זאב בגוונא דמספקא ליה אם יהא לו הפרי לאחר בין המצרים, האם שרינן ליה לאכול עכשיו. ולכאורה משמע דשרינן ליה, דספק הפסד חשיבא הפסד. ואם כן הכי נמי נימא לענין ספק אם ייצא ידי שהחיינו לאחר ימי בין המצרים, דמשום הכי מספק שרי לברך בבין המצרים. [אלא אם נחלק בין ספיקא דמצאוות וספיקא דדינא שלכאורה אינו ברוך].

וכי תימא דכוונת השלמת חיים מפאת דאף אם פטור משהחיינו הרי שומע מאחר, אך תיקשי דהא להאי צד דאינו מברך בפרי שני, לא שייך גביה שהחיינו, ומה מהני שישמע מאחר, ועל כרחך כוונתו שיצא ידי חובתו רק מספק.

[הנה לפי זה יש להוכיח דדבר הפטור מספק מברכה, אינו מופקע בתורת ודאי אלא רק בתורת ספק, ויתחדש לפי זה דמי שמסופק אם בירך, דיכול לאכול בלא ברכה, ושומע ברכה מאדם אחר ומכוין בזה גם על פרי שני, יהא מותר לאכול השתא גם הפרי השני אף בסח ביניהם].

ב. אמאי חייב לאכול הפרי

תו יש לעיין בהאי תירוצא, דלפי זה יתחדש דבאמת מי שאכל פרי חדש בין המצרים מפאת הכרח, יתחייב לאכול את אותו הפרי לאחר בין המצרים, ולברך על פרי אחר להוציא, וכך כתב לדינא בברכי יוסף (שם אות י"ד) דמי שאכל בבין המצרים בלא שהחיינו, יאכל שוב פרי חדש לאחר בין המצרים.

ויש לעיין דהרי מי שאכל ושכח לברך שהחיינו, לא אשכחן שיצטרך לאכול אחר כך עוד פרי אחר כדי לברך שהחיינו, ואם כן מהו החילוק בין הך דבין המצרים לבין כל גווני דשכח, דהרי כמו דבהך דבין המצרים כל הא דאינו מברך רק מפאת שיוכל לברך אחר כך, ואם לא יברך אחר כך אשתכח דהיה צריך לברך מקודם, אם כן בשכח נמי.

ויש לחלק דבשכח, כל חיובו אחר כך רק מספק, [והיינו דספק אם מברכין על אכילה שניה], ומשום הכי לא מחייבין, משא"כ הכא הא דפטרינוהו מלברך הוי רק מפאת הא שיוכל אחר כך לברך מספק. ועדיין צריך ביאור, דבתרוייהו כל הא דמחייבין הוא רק מספק.

ג. ספק שאלה בקונם דרבנן

הנה מצאנו כעין זה, דמי שאכל קונם דרבנן ויכול לעשות עליו ספק

תירוץ ד' - מהרה יבנה המקדש

בפולתי (סיי ק"יב סק"א) מביא קושיית המרדכי אמאי אמרינן דלמאן דאמר חדש בזמן הזה דרבנן, אכלו החדש בי"ז ניסן, דספיקא דרבנן לקולא, הא הוה ליה דבר שיש לו מתירין לאחר העומר. וכתב במרדכי דאין לו מתירין דהא נאסר לשנה הבאה.

ותמה הפלתי דאותה תבואה הניתרת בהאי עומר, תו לא תחזור לעולם לאיסורו. ומיישב בפלתי דחשיב אין לו מתירין, מכיון דמהרה יבנה בית המקדש וישוב איסור חדש ותהיה כל התבואה אסורה ולא יועיל מה שעבר עליה יום הנף בגלות, דהרי כיון דקיימא לן דאיסור חדש בזמן הזה הוי רק מדרבנן, הוי כמו תבואה שהיה בזמן ביאה לארץ ישראל דחל איסור חדש על כל התבואה.

והנה הא דבאכילה שניה אינו מברך שהחיינו הוי פלוגתא, ועיי' שער הציון ס"י רכ"ה ס"ק ט"ו, ואם כן נימא כעין הנ"ל, דמהרה יבנה בית המקדש ויפשט הספק דאכילה שניה, ודילמא יוכרע הדין כהני דסברי דיש לברך, והלכך לא חשיב שמפסיד הברכה. [ועיין לקמן].

ספק אם מברכים עליו שהחיינו

הנה איתא ברמ"א (סי' תקנ"א סעי' י"ז) פרי שלא ימצא אחר ט' באב, מותר לברך עליו שהחיינו ולאוכלו בבין המצרים.

ושמעתיה להסתפק, מהו היכא דהוה ספק אם מברכים על פרי זה שהחיינו, ולא יוכל לברך שהחיינו לאחר מכן, האם שרינן לקחת פרי חדש אחר כדי להוציאו, דנימא דגם מספק שרינן לברך שהחיינו בבין המצרים.

א. אין מצילין הגליונין

הנה איבעיא לן בגמרא שבת (קט"ז א) אם מצילין הגליונין של ספר תורה מפני הדליקה ולא איפשטא, ופסקו ברי"ף וברמב"ם לחומרא שלא יציל, והקשה ברי"ף (מ"ג א' בדפי הרי"ף) דאמאי פסקו לחומרא הרי הנידון הוה באיסור דרבנן ונימא ספק דרבנן לקולא. ותיירץ הרי"ף בתירוץ השני, דכיון דהוה ספק אמרינן ליה להיות בשב ואל תעשה ולא להציל.

שמעינן מדבריו, דכיון דהאיסור להציל הוה ודאי איסור דרבנן, אלא דיינינן אם התירו משום כבוד הספר תורה, בזה אמרינן דמספק אין לעבור על האיסור דרבנן.

מעתה יש לדון דהכי נמי בנידון דידן, מכיון דאיכא איסור ודאי לברך שהחיינו בבין המצרים, אלא דיינינן אם איכא הכא היתר משום שלא יהא לו הפרי לאחר מכן, בזה אמרינן דמספק אין לעבור על האיסור דרבנן. אך אולי דיני בין המצרים קיל דאינם אלא מנהגא ויש להקל ט"פ.

ב. בשלמת חיים כתב דלא שרינן

אמנם מדברי השלמת חיים הנ"ל יש ללמוד דלא שרינן מספק, דהרי כתב שחולה לא יברך שהחיינו מכיון שיכול לצאת מאחר לאחר תשעה באב, אע"פ דאז הוה אכילה שניה ואיכא ספק אם יצא ידי ברכת שהחיינו. ובאמת דברי השלמת חיים מתפרשים רק מפאת דינא דהרי"ן הנ"ל דבלאו הכי אמאי לא נתיר מספק.

ג. ספק אם ימצא פרי

אמנם לעיל כתבנו דבפשוטו במסופק אם ימצא פרי לאחר בין המצרים שרינן לברך שהחיינו בבין המצרים. ומכל מקום יש לדון אם ללמוד מזה לספיקא דידן בספק מחוייב שהחיינו. [א"י. דבשלמא התם כתב רבינו סברא דספק הפסד חשיבא הפסד, ואם כן יכול לברך שהחיינו בתורת ודאי, משא"כ הכא דהוה ספק בעיקר המחוייב דשהחיינו, אם כן נימא דדמי להרי"ן הנ"ל].

זאב דעדיף שלא יפסיד שהחיינו, מאשר האיסור שלא לברך שהחיינו בבין המצרים, הלכך אם אמרינן דמכח הך סיבה דכבוד בחכמים, שרי ליה לאכול אע"פ שמפסיד שהחיינו, אם כן כל שכן שנתיר לו מכח הך סיבה גם לברך שהחיינו בבין המצרים.

ג. עיקר שהחיינו רשות

אך היטב העירני דאם כן נפל בבירא איסורא דשהחיינו בבין המצרים, דהרי כיון דמדינא שרי ליה למיכל בלא שהחיינו דהרי ברכת שהחיינו הוה רק רשות, אם כן נתיר לו גם לברך שהחיינו דאם לא כן יפסיד שהחיינו. וצריך עיון בזה.

ד. שרי לברך העץ ואחר כך שהחיינו

עוד כתב באבני נזר (שם) דהא דכבוד החכמים אינו מתיר לברך שהחיינו, היינו דוקא היכא דבירך ברכת הנהנין על פירות אחרים, דבכהאי גוונא אינו מוכרח לאכול הפרי, אלא הותר לו לאכול הפרי רק אם לא יברך שהחיינו, ודמחמת כבוד חכמים לא שרינן לעבוד על המנהג לברך שהחיינו בבין המצרים, אמנם אם מברך על פרי זה ברכת הנהנין, אם כן מוכרח לאכול, ואם כן שוב יברך שהחיינו, דאם לא כן יפסיד שהחיינו ודמי לדינא דבנימין זאב.

ה. לגרום דחיה של איסור

הנה ביאור האי דינא דשרינן ליה לברך ברכת הנהנין ולגרום שיוכל לברך שהחיינו, דהרי מותר לאדם לגרום דחיה של איסור, ואע"פ דמצינו (ר"ז"ה שבת נ"ג א' מדפי הרי"ף, רשב"א שבת קל"ד ב') דאין למול בשבת אם יצטרך לאחר המילה לחמם מים, שאני התם דהוי כמתנה לחלל שבת, משא"כ בכהאי גוונא הא בידו שלא לברך שהחיינו ולא הוה כמתנה.

וכוונתו לחלק, דהכא דמי לגוונא שיש לפנינו אפשרות לחמם מים לאחר המילה על ידי נכרי, ונימא כדעת הסוברים דבכהאי גוונא מותר למול אע"פ שדעתו שלאחר המילה יחמם המים על ידי ישראל, מפאת דאי אפשר לאסור עליו המילה כיון שאין המילה מחייבת חילול שבת, והכא נמי דכוותה, דעל ידי ברכת הנהנין אכתי אינו מחוייב לומר שהחיינו והלכך לאחר שבירך שפיר רשאי לומר שהחיינו.

אבל לענ"ד צריך עיון בזה, דיש לומר דכיון דדעתו לברך שהחיינו, ומורינן ליה למיעבד הכי, אם כן שוב הוה ליה כמתנה, והרי לכאורה גם לענין מילה, אם דעתו לחמם על ידי ישראל אם כן באמת אסרינן ליה למול בשבת מכיון דגורם חילול שבת.

ו. ראיה ממחותרת

הנה באבני נזר אייתי ראיה להאי חילוקא, מהא (יומא פ"ה ב') שבעל הבית מותר להרוג את הגנב הבא במחותרת אפילו בשבת, ותיקשי היאך מותר לעמוד על ממונו, הלא אם לא יעמוד כנגדו ויוותר על ממונו לא יהרגנו והרי פסידא דממונא אינו דוחה איסור שבת.

אלא ודאי משום דאפילו אם יהא אסור להורגו, מותר לו לעמוד כנגדו שמא יציל ממונו בלא הריגה, שמותר לסכן עצמו להציל ממונו כמו שפסק בנודע ביהודה (יו"ד תניינא ס"י י"ז), וכיון שמכל מקום מותר לעמוד כנגדו, הרי אחר כך נעשה סכנת נפשות ודוחה שבת, ולא חשיב כמתנה לעבור על שבת כיון דתחילת עמידתו כנגדו אינו דוקא על סמך שיהרג את הגנב דהא יתכן שיחלץ ממנו באופן אחר.

והכי נמי בנידון דידן, אם היה מוכרח לברך ברכת הנהנין על הפרי, יכול לברך אחר כך שהחיינו. אך אם כבר בירך על פירות אחרים שהם לפניו, אם כן אין לברך שהחיינו דהרי אינו מוכרח לאכול הפרי. [והא דשרינן לאוכלו מחמת כבוד חכמים היינו רק אם לא יברך שהחיינו].

אך צריך עיון דלפי זה בגוונא דמחותרת דהוה ודאי פיקוח נפש, דבזה לא קאמר הנודע ביהודה דמותר לסכן עצמו, יהא הדין דאסור להרוג הגנב בשבת וזה לא שמענו, ועל כרחך טעמא אחרינא איכא במילתא. ולכאורה יש לפרש דהיינו משום דאינו חייב לוותר משל עצמו מחמת מלאכת שבת.

ברכת מזל טוב

לכ' השלישי דמילה של הרך הנימוץ

שמעון מתתיהו נ"י

י"ר שינדל בתורה ויראת שמים

ויזכו לראות ממנו רוב נחת דקדושה

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשוננו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.

ניתן לקבל את הגליון במייל: L5703949@gmail.com